

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

*Caracteristici morfologice ale sculpturii baroce
la
fortificațiile bastionare de tip Vauban din Transilvania*

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC
PROF. UNIV. DR. CORNEL TATAI BALTA

DOCTORAND
DANIL SABĂU

ALBA IULIA
2014

CUPRINS

ARGUMENT

Capitolul I

SITUAȚIA POLITICO ADMINISTRATIVĂ A TRANSILVANIEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

- 1 - Contextul politico-diplomatic al confruntării habsburgo-otomane pentru „moștenirea ungară” la sfârșitul secolului al XVII-lea. Instaurarea administrației austriece în Transilvania
- 2 - Ofensiva austriacă spre sud-estul european. Consolidarea stăpânirii habsburgice în Transilvania
- 3 - Consolidarea administrației habsburgice în Transilvania în timpul lui Carol al VI-lea. Câteva aspecte de ordin militar

Capitolul II

FORTIFICAȚIILE BASTIONARE DIN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVIII-LEA

- 1- Cetatea bastionară de tip VAUBAN „ALBA CAROLINA” de la ALBA IULIA
- 2 - Cetatea bastionară de tip PAGAN de la TIMIȘOARA
- 3 - Cetatea bastionară de tip VAUBAN de la TENAILLE a ARADULUI

4 - Deosebiri ale Cetății bastionare de tip PAGAN a TIMIȘOAREI și Cetății bastionare de tip VAUBAN târziu TENAILLE a ARADULUI față de Cetatea bastionară de tip VAUBAN de la ALBA IULIA

Capitolul III

SCULPTURA BAROCĂ LA FORTIFICAȚIILE BASTIONARE DIN TRANSILVANIA

1 - Introducere

2 - Cetatea bastionară de tip VAUBAN „ALBA CAROLINA” de la ALBA IULIA

a - Porțile Cetății

b - Bastioane și Raveline

3 - Cetatea bastionară de tip PAGAN a TIMIȘOAREI

4 - Cetatea bastionară de tip VAUBAN a ARADULUI

5 - Concluzii

Capitolul IV

MORFOLOGIA SCULPTURII BAROCE LA FORTIFICAȚIILE BASTIONARE DIN TRANSILVANIA

1 - Introducere

2 - Atlanți

3 - Scene mitologice

4 - Sculptură ecvestră

5 - Captivii

6 - Panouri votive și scene de luptă

7 - Virtuțile

8 - Arme și trofee

9- Concluzii

CONSIDERAȚII FINALE

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

REZUMAT

Cuvinte cheie: Alba Iulia, Alba Carolina, fortificație, bastion, Vauban, Imperiul Habsburgic, Carol al VI-lea.

Întreaga mea activitate în domeniul restaurării monumentelor istorice în ultimii 24 de ani și experiență dobândită ca restaurator pe parcursul efectuării studiilor de cercetare în vederea executării lucrărilor de consolidare, restaurare, reconstituire, conservare și punere în valoare a **componentelor artistice din piatră** la Cetatea Bastionară de tip *Vauban* „Alba Carolina” din Alba Iulia, precum și efectuarea lucrărilor de execuție în sine, m-a obligat să apelez la toate sursele de inspirație posibile care să faciliteze reconstrucția volumetrică și anatomică cât mai fidelă în raport cu originalul, pentru toate componentele lipsă sau deosebit de degradate.

Rigoarea impusă pentru analiza de detaliu a stării de conservare a fiecărui element în parte, fie ele grupuri statuare, reprezentări singulare sau motive floral-vegetale, au creat o percepție vizuală clară asupra analizei stilistice.

Informațiile utilizate din Arhiva de Război din Viena, fotografiile de epocă, gravuri, medalii și piese numismatice, alte descrieri stilistice și sursele din *Codex Albrecht*, au fundamentat și facilitat intervenția asupra monumentelor.

Interesul susținut asupra reușitei lucrărilor m-a făcut să aprofundez cercetările prin analiza tematicilor iconografice utilizate în realizarea lucrărilor, precum și sursele lor de inspirație din legendele și mitologia Greciei antice, având ca modele iconologice la bază lucrări de excepție din perioada Renașterii și a Barocului matur, Central și Vest European.

Această complexă lucrare mi-a relevat posibilitățile de continuare și extindere a cercetărilor și a sădit dorința de realizare a unui studiu privind *Caracteristicile morfologice ale sculpturii baroce la fortificațiile bastionare din Transilvania*.

Autorii lucrărilor anterioare referitoare la fortificațiile bastionare moderne de tip *Pagan* și *Vauban*, au urmărit în mare parte descifrarea conceptului defensiv modern pentru timpurile respective, capabil să se opună evoluției artileriei, pe care autorii, într-o măsură mai mare sau mai mică, reușesc să-l abordeze pentru fiecare fortificație în parte.

Astfel, Gheorghe ANGHEL în studiul „Despre Fortificația Bastionară din secolul al XVIII-lea de la ALBA IULIA” publicat în revista *Apulum* (arheologie-istorie-etnografie) XXIII din anul 1986, prin analiza detaliată a celui de-al doilea plan al lui Giovanni Morando VISCONTI, precum și cele ale lui Johan Conrad von WEISS și a generalului BOHN, în paralel cu analiza documentelor de arhivă și bibliotecă, reușește să explice edificarea la Alba Iulia a Fortificației Bastionare de tip VAUBAN și contribuția hotărâtoare avută de mareșalul Eugeniu de SAVOIA la promovarea și execuția Fortificațiilor de tip *Vauban* în Imperiu. Autorul, prin studiile sale cu referire la Fortificațiile *Vauban* și Fortificațiile Bastionare din Transilvania și Banat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în *Sargeția*, 27/1, Deva, 1988 și a analizării succinte a documentului *École du Mars* descoperit în fondurile bibliotecii Batthyaneum de la Alba Iulia, descifrează în mare parte implementarea sistemului *Vauban* în Transilvania.

Toma GORONEA, în lucrarea „Fortificația Bastionară de tip *Vauban* de la Alba Iulia” (prima jumătate a secolului al XVIII-lea), Ed. Aeternitas, Alba Iulia, 2007, continuă demersurile lui Gheorghe ANGHEL cu privire la istoricul Fortificației Bastionare și aprofundează cercetarea ca urmare a descoperirii în Arhiva de Război din Viena a unor

planșe și planuri necunoscute până la acea dată. De o mare importanță este descoperirea primului proiect al lui Geovanni Morando VISCONTI autentificat prin semnătura mareșalului Eugeniu de SAVOIA. Autorul, prin analiza materialului documentar provenit din sursa vieneză și documentul din secolul al XVIII-lea *École du Mars*, reușește să lămurească descifrarea construcției grafice a elementelor defensive ale celor trei sisteme Bastionare de tip *Vauban* și a istoricului Fortificației de la Alba Iulia.

Valentin CAPOTESCU, în lucrarea „Arhitectura Militară Bastionară în România” (volumul I) *Cetatea Timișoarei*, realizează o lucrare cu un vădit caracter de „[...] arhitectură și urbanism în care imaginea primează, iar textul i se subordonează. [...] Sursa principală de informație este planul, harta, teoria arhitecturii și unele elemente de tehnică militară, datele istorice propriu zise fiind chemate să întărească informația planimetrică sau să acopere petele albe”. Utilizarea calculatorului și realizarea unor restituții în 3D cu privire la evoluția Cetății, ajută la crearea unor imagini care se succed cronologic și explică vizual, într-un mod ușor accesibil, evoluția Fortificației și a componentelor sale defensive pe care le explică. Totodată, suprapuneri ale orașului contemporan cu alte planuri privitoare la evoluția Fortificației Bastionare a Timișoarei din secolul al XVIII-lea și până la demolarea ei, caută să lămurească dezvoltarea urbanistică a orașului simultan cu Cetatea și după anul 1906, când Fortificația este demolată aproape în totalitate.

Alături de aceste cercetări care reușesc într-o mare măsură să descifreze sistemul Bastionar de tip *Vauban* din Transilvania, se distinge studiul lui Nicolae SABĂU și Gheorghe FLEȘER „Sculptura barocă a cetății Alba Iulia”. Acest studiu reușit pune în discuție pentru prima oară temele iconografice și motivele decorative utilizate în sculptura barocă a Cetății. Analiza pertinentă și detaliată are la bază principiile sculpturii berniniene, precum și o condensată analiză de contingente iconologice care

au stat la baza analizei stilistice a plasticii figurative și decorative a Cetății Bastionare de tip *Vauban* de la Alba Iulia. În analiza realizată se distinge crezul politic al împăraților dinastiei de Habsburg, acela de descendenți ai vechilor cezari romani. În acest context, autorii descriu plastica decorativă a celei mai impozante porți a Cetății, Poarta a III-a, destinată glorificării Monarhului și a victoriilor repurtate împotriva Imperiului otoman. În analiza stilistică a Porților I, II și IV, precum și a bastioanelor și ravelinelor, ei reușesc să decodifice caracteristicile principale ale barocului austriac a acelei perioade și anume teatralul, fantasmagoricul și grotescul.

Prin lucrarea mea, doresc să relev în primul plan și să ordonez un inventar complet al **componentelor artistice din piatră**, care împodobesc și întregesc în același timp elementele sistemului defensiv de fortificații din ansamblul Cetății Bastionare de tip *Vauban* „Alba Carolina” din Alba Iulia, facilitând astfel într-un alt câmp de cercetare, o amplă și tehnică analiză stilistică a plasticii figurative și decorative care să permită apoi, o structurare clară a tematicilor iconografice și a surselor iconografice care au stat la baza conceptului plastic.

În planul al doilea, chiar dacă sunt sărace din punct de vedere al plasticii figurative și decorative, extind studiul și pentru Cetățile Bastionare ale TIMIȘOAREI și ARADULUI, pentru a cuprinde astfel și diferenția în același timp, cele trei fortificații bastionare reprezentative ale provinciei istorice Transilvania.

Din punct de vedere metodologic, studiul trebuie să abordeze, în primul rând, contextul istoric care a favorizat inițierea de către Curtea Imperială Austriacă a unui amplu program de investiții în sistemul militar defensiv al Transilvaniei, care a dus în final la realizarea acestor trei puternice și imense fortificații militare.

În al doilea rând, ca etapă de cercetare, pentru a facilita o

percepție clară de localizare și identificare a **componentelor artistice din piatră**, în contextul unei inventarieri ordonate, s-a impus o descriere detaliată a particularităților arhitecturale, a componentelor studiate, care formează ansamblul fortificațiilor pentru fiecare obiectiv în parte. Demersul a dus în final și la creionarea unui tablou al principalelor deosebiri care le caracterizează și trece în același timp în revistă și datele cronologice care au dus la realizarea acestor obiective.

A treia etapă a cercetării realizată într-un amplu cadru de analiză impune cu rigurozitate și studiul structurii, volumetriei și apartenenței arhitecturale în modul de rezolvare a suprafețelor necesare decorației sculpturale. Abordarea menționată s-a impus pentru a facilita descifrarea sistematică a tuturor elementelor stilistice.

Aceste prime etape ale studiului nivelează și facilitează cadrul elaborat de cercetare sistematică și elaborată a caracteristicilor morfologice.

Ca să înțelegem complexitatea conlucrării între protagoniștii inițierii și realizării unui șantier de vaste dimensiuni precum ansamblul Fortificațiilor militare defensive ale Cetății Bastionare de tip *Vauban* „Alba Carolina” din Alba Iulia, trebuie să ne imaginăm și să percepem ce însemna să fii artist într-o epocă de mare proliferare a sensurilor, a alegoriilor și a metaforelor precum în epoca Barocului. Să încercăm să facem un exercițiu de empatie și să vedem ce însemna să fii la comanda unui beneficiar, care ridica la nivel de politică de stat tematicile puse în operă în scop de propagandă, aproape până la nivel de detaliu, pentru a tipării și a transmite un „sensus allegoricus”, în condițiile raportării la mijloacele de informare ale vremii.

Contextul istoric al edificării acestei Fortificații, apare într-o epocă în care Monarhii Europei de Vest visau o expansiune continuă în Europa de Est, având ca scop eliminarea Imperiului Otoman din Europa,

pentru a câștiga teritorii necunoscute pe deplin nici pentru cartografii timpului. Era epoca în care Carol al XII-lea al Suediei, îndreptându-se către dezastrul de la Poltava, intenționa ca după detronarea regelui Poloniei să cucerească și Rusia, sau când țarul Petru al Rusiei, prin expediția sa militară la Marea Azov, urmărea foaia de parcurs a politicii sale externe, și anume crearea unui cadru favorabil în care principalii protagoniști ai diplomației europene în privința problemei ungare, respectiv Imperiul Austriac și Imperiul Otoman, să rezolve definitiv „problema ungară”. Reluarea acestei confruntări vechi de decenii se transformă treptat, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în „problema transilvană”, iar miezul disputei habsburgo-otomane devine controlul asupra Principatului Transilvaniei. Monarhia habsburgică, stăpână de mai multă vreme pe coroana imperială germană, pe coroana regală boemiană și pe cea a „Sfântului Ștefan”, puternic așezată în posesiunile ereditare austriece, cunoaște un avânt spectaculos, afirmându-se ca mare putere europeană și singura în măsură să controleze Europa Centrală. Pe fondul situației politico-militare tensionate, ca urmare a acțiunii opoziției antihabsburgice a nobilimii maghiare din Ungaria și din Transilvania, Curtea Imperială Austriacă a emis Diploma Leopoldină ca ultim act al transferului puterii politice din Transilvania spre Curtea Imperială. Se fixa astfel statutul politic al Transilvaniei în cadrul Imperiului Habsburgic, și se stabilea și calendarul politico-militar care crea cadrul favorabil edificării unui sistem defensiv de fortificații în Transilvania.

Acest fapt a dus la construirea în inima Transilvaniei pe fondul victoriilor asupra Imperiului Otoman și a înăbușirii rebeliunilor opoziției antihabsburgice, a unei prime fortificații militare amplasată peste vechea fortăreață a Bălgradului. Gândită ca și simbol al noii puteri stăpâne în provincie, a puterii politice, administrative, economice și militare a Casei de Austria, impunătoarea fortificație de tip *Vauban* primește inclusiv numele împăratului austriac Carol al VI-lea, respectiv Cetatea lui Carol

(Carlsburg/Karlsburg).

Ca urmare, importanța strategică deosebită din punct de vedere al amplasamentului, realizează cadrul favorabil îndeplinirii funcțiunii de multirol a Cetății. Mă refer, în primul rând, la **rolul defensiv** al cetății ca urmare a sistemului bastionar de tip *Vauban* a fortificațiilor, a tipurilor de piese de artilerie, cu care a fost înzestrată Cetatea, precum și mărimea trupelor cantonate în interiorul fortificațiilor. În al doilea rând, cetatea a avut și **rol de depozit** de armament și muniție pentru trupele care operau pe teatrele de operațiuni din Transilvania. Cu siguranță, rezultatul exploatărilor aurifere din Munții Apuseni făcea ca între zidurile cetății să se stocheze în tranzit materia primă existentă.

Întregul ansamblu al fortificațiilor a fost gândit din punct de vedere arhitectural în scop militar dar spre exemplu, prin soluțiile arhitecturale de tipul arcelor de triumf și a ediculelor prismatice, s-a căutat o rezolvare a suprafețelor destinate decorului sculptural în tehnica mezoreliefului, altoreliefului și a reliefului cu ieșire din cadru.

Arhitecții și artiștii care au elaborat planurile întregului ansamblu al fortificațiilor au fructificat la maximum întrepătrunderea dintre volumul spațial și cel decorativ, astfel încât decorația plastică să fie complementară arhitecturii și să permită desfășurarea unui amplu și monumental program de plastică decorativă, nemaiîntâlnit la această dimensiune la o fortificație militară.

Alegerea tematicilor iconografice conduc spre glorificarea împăratului Carol al VI-lea în Principatul Transilvaniei dar și la granița de sud-est, acolo unde se întâlneau trei mari imperii, Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman și Imperiul Țarist. Scopul era unul singur, acela de a sugera forța și Gloria Casei de Habsburg¹.

---

¹ Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*. Traducere

Descifrarea întregului program al tematicii iconografice a fost posibilă, atât ca urmare a rigorii impuse pentru analiza de detaliu a stării de conservare a fiecărui element în parte, fie ele grupuri statuare, reprezentări singulare sau motive floral-vegetale, care au relevat și facilitat o percepție vizuală clară asupra analizei stilistice, dar și ca urmare a realizării unui plan ordonat de inventariere și relevare a tuturor elementelor decorative. Întreaga arhivă ca sursă de informare, precum studiile și analizele care au stat la baza lucrărilor de reconstrucție volumetrică și anatomică, cât mai fidelă în raport cu originalul pentru toate componentele lipsă sau deosebit de degradate pe parcursul realizării amplului program de consolidare, restaurare, conservare și punere în valoare a componentelor artistice din piatră, a facilitat de asemenea și a consolidat acest amplu program de descriere stilistică.

Consider că acest element constituie un pas înainte în raport cu cercetările stilistice anterioare.

Tematicile iconografice utilizate în programul decorației sculpturale, au ca surse de inspirație legende și mitologia Greciei antice, iar ca modele iconologice au la bază lucrări de excepție din perioada Renașterii și a Barocului matur, Central și Vest-European. Alegerea tematicilor iconografice conduce spre glorificarea Monarhului, sugerată în relația dintre artă și autoritate², care prin conceptul politic de conducere a Imperiului Habsburgic se identifică drept urmaș al anticilor împărați romani. La baza lucrărilor menite să glorifice pe Monarhul Carol al VI-lea și descendența sa din vechii Împărați romani, stă lucrarea care stabilește normele de realizare a tematicilor sculpturale și a simbolurilor pe care acestea trebuie să le reprezinte, respectiv *Codex Albrecht*.

---

din engleză de Bianca Rizzoli, București, *Humanitas*, 2000, p. 197-258.

² Dorinda Outram, *Panorama Iluminismului*, cu 387 ilustrații, 153 color. Traducere Simona Ceaușu, București, Editura All, 2008, p. 208-237.

„Tehnicienii” acestui vast program de arhitectură și plastică decorativă au căutat forme de exprimare mai reținută. Toate caracteristicile sculpturilor realizate la porțile Cetății, coronamente de bastioane și raveline au fost „domolite și mai mult sugerate”.

Plastica decorativă și figurativă a Cetății, ca urmare a acestei abordări în execuție și ca parte complementară a arhitecturii, poate fi apreciată ca având caracteristicile unui baroc clasicizant.

Aproape în fiecare lucrare din perioada barocului se poate întrezări un anumit *sensus allegoricus*³. Nivelul de înțelegere a expresiei, mișcării și anatomiei corpului uman, a fost posibil atât ca urmare a geniului lui Gian Lorenzo Bernini a cărui viață și activitate a marcat un secol și mai cu seamă a definit caracteristicile barocului, cât și ca urmare a progreselor dobândite de psihologia secolului al XVII-lea, unde problema pasiunilor preocupa un număr destul de mare de filozofi. Biologii stabiliseră primele principii ale fiziognomoniei. Aceste progrese au pus o amprentă majoră asupra artelor figurative din epoca barocă. Acestea sunt supuse mai cu seamă în Italia unor comandamente estetice care considerau arta drept un mijloc de a exprima pasiunile sufletului⁴.

Dacă în perioada Renașterii sculptura rezolvă idealul estetic al perfecțiunii umane, fizice, etice și spirituale, surprinzând un moment al mișcării pe care îl immortalizează, barocului îi este caracteristică mișcarea în desfășurare, consumată, în timp, în toată amploarea ei. Sentimentele, trăirile personajelor, acțiunea acestora, tragismul, dramatismul situației, avântul eroic, curajul, frica, groaza, durerea, suferința, deznădejdea, bucuria, furia, afecțiunea, calmul, sunt exprimate teatral, exacerbate la maxim, conduse până la starea de paroxism făcând parte și redând viața în multiplele sale manifestări. Pentru reproducerea vieții, în toată splendoarea manifestărilor

3 M. Ursuțiu, „Considerații privind registrele arhivelor familiale feudale din Transilvania”, p. 261-277; Nicolae Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, p. 2013.

4 Germain Bazin, *Clasic, baroc și rococo*, p. 16.

ei, contribuie din plin lucrarea lui Charles Le Brun, *Teoria expresivității*, lucrare care a servit ca manual atât pentru sculptori cât și pentru pictorii barocului matur⁵.

Utilizarea în compoziția generală a liniilor și planurilor contrastante, aranjamentul și dispoziția detaliilor se regăsesc mai cu seamă la realizarea draperiei, draperia fiind un element caracteristic barocului, care nu s-a mai utilizat în epocile anterioare. Aceasta dobândește valențe deosebite. Felul în care este realizată - spre exemplu învolburarea cutelor - poate transmite starea de violență, neliniștea și tragismul pasiunilor personajelor pe care sculptorul le reprezintă. Drapajul sub anumite unghiuri și pliuri propriu veșmintelor, lasă să se intuiască anatomia corpului în diferite ipostaze: de repaus, de mișcare, de maiestuozitate sau anumite gesturi teatrale⁶.

Fructificarea la maxim a liniei șerpuite a corpurilor conduce la evidențierea armonioasă a musculaturii membrelor superioare și inferioare precum și a torsului. Zbuciumul mișcării, pluralitatea axelor pe care repauzează figura sunt tocmai caracterele distinctive ale barocului⁷.

Șantierul sculpturii baroce a fortificației bastionare de tip *Vauban* de la Alba Iulia se dovedește a fi unic și irepetabil din punct de vedere al plasticii decorative și figurative reprezentate aici. Niciunde în Transilvania la construcții laice, ecleziastice sau militare, acest program nu a mai fost utilizat. Astfel, acest șantier nu a influențat evoluția sculpturală barocă care să utilizeze particularități și teme iconografice din antichitatea greco-romană, armonizate cu regula barocă a secolelor XVI, XVII și XVIII din Transilvania.

Din acest punct de vedere, atât pentru a diferenția, dar mai ales pentru a pune mai bine în valoare acest deosebit de important obiectiv,

⁵ George Oprescu, *Manual de istorie a artei barocului*, p 29; Germain Bazin, *Clasic, baroc și rococo*, p. 66.

⁶ Germain Bazin, *Clasic, baroc și rococo*, p. 33.

⁷ *Ibidem*, p. 85.

respectiv cetatea bastionară de tip *Vauban* „Alba Carolina” din Alba Iulia, pe același cadru de analiză am căutat să relev și celelalte două importante și mari fortificații bastionare din Transilvania sărace în componente artistice din piatră, respectiv Cetatea Timișoarei și Cetatea Aradului.

Și la aceste obiective se constată utilizarea ordinului doric al antichității greco-romane pentru redarea ținutei severe a porților fortificațiilor, de altfel concept general valabil pentru toate șantierele militare ale vremii. Și aceste porți erau dominate de amprenta barocului militar austriac, dar lipsa interesului pentru glorificarea împăratului sărăcește tematica iconografică a programului decorativ.

Cunoașterea contextului istoric care a creat cadrul favorabil de realizare a acestor vaste șantiere de construcții a obiectivelor studiate, analiza planurilor și caracteristicilor care le deosebesc, abundența componentelor artistice din piatră care au creat un câmp vast de cercetare, au dus, în timp, la realizarea izvoarelor informaționale care au stat la baza realizării acestui studiu.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Surse inedite:

1. Cetatea bastionară de tip VAUBAN „ALBA CAROLINA” de la ALBA IULIA.
2. Cetatea bastionară de tip VAUBAN de la TENAILLE a ARADULUI.
3. Cetatea bastionară de tip PAGAN de la TIMIȘOARA.
4. *Kriegsarchiv*, Wien, fondul *Inland*, cota C, VI.

Bibliografie generală, în volum:

1. Anghel, Gh., *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972.
2. Anghel, Gh., *Alba Iulia la începutul stăpânirii austriece în Transilvania*, în *Alba Iulia - 2000*, Alba Iulia, 1975.
3. Anghel, Gh., Berciu, I., *Cetăți medievale din sud-vestul Transilvaniei*, București, 1968.
4. Anghel, Gh., *Fortificații medievale din piatră din sec. XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986.
5. Anghel, Gh., *De la vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de Alba Iulia*, Alba Iulia, 1993.
6. Anghel, Gheorghe; Măhăra, Gheorghe și Anghel, Emilia, *ALBA Ghid turistic al județului*, București, Editura Sport-Turism, 1982.
7. Aricescu, Andrei et alii *Enciclopedia civilizației romane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
8. Bazin, Germain, *Clasic, baroc și rococo*, București, Ed. Meridiane, 1970.
9. Bălcescu, Nicolae, *Români supt Mihai Voievod Viteazul*, I - II, București, 1960.
10. Belluci, Giovanni Battista, *Nuova invenzione di fabricar fortezze di varie forme*, Venezia, 1598.
11. Berciu, I., Anghel, Gh., *Alba Iulia*, București, 1965.

12. Berciu, I., Popa, Al., Ursu, H., *Cetatea Alba Iulia*, București, 1968.
13. Bernath, Mathias, *Habsburgii și începutul formării națiunii române*, traducere de Marionela Wolf, prefață de Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994.
14. Birdaș, Em., *Alba Iulia oraș bimilenar*, Sibiu, 1975.
15. Blaga, L., *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, Ed. Științifică, 1966.
16. Borngasser Barbara, *Baroque et Rococo*, Berlin, Feierabend Verlag, 2003
17. Bunea, A., *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900.
18. Bunea, A., *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaj, 1902.
19. Burckhardt Jacob, *Universul lui Rubens*, București, Ed. Meridiane, 1978
20. Burnichioiu, Ileana, *De la palat la universitate. O istorie vizuală a Palatului Apor*, Cluj -Napoca, Editura Mega, 2009 (album + film).
21. Capotescu, Valentin, *Arhitectura Militară Bastionară în România, vol. I, Cetatea Timișoarei*, Timișoara, Ed. Bastion, 2008.
22. Cattaneo, Pietro di Giacomo, *Architettura*, Venezia, 1554, ediția a II-a, 1567.
23. Cellini, Benvenuto, *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, vol. II, București, Ed. Meridiane, 1989.
24. Ceysson, Bernard; Bresc-Bautier, Geneviève; Fagiolo dell Arco, Maurizio; Souchal, François; *Sculpture vol III, The Great Tradition of Sculpture From The Fifteenth Century to the Eighteenth Century*, Köln, Ed. Taschen, 1996.
25. Chevalier, Jean și Alain, Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Vol. 1-3, București, Editura Artemis, 1994.
26. Crișan, I. H., *Itinerare arheologice transilvănene*, București, 1982.

27. Cucui, V., *Alba Iulia. Din trecutul și prezentul orașului*, Alba Iulia, 1929.
28. Curinschi - Vorona, Gh., *Istoria arhitecturii în România*, Ed. Tehnică, 1981.
29. Curinschi - Vorona, Gh., *Arhitectură, urbanism, restaurare*, București, Ed. Tehnică, 1996.
30. Daicoviciu, H., *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.
31. Diplich, H., *Die Domkirche in Temeswar*, München, 1972.
32. *Diplomatarium Alvinczianum*, I, Pesta, 1870.
33. Dragomir, S., *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I - II, Sibiu, 1920-1930.
34. Dragomir, S., *Studii și documente privitoare la istoria românilor în anii 1848 – 1849*, vol. I - III, Cluj, 1946.
35. Drăguț, V., *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976.
36. Drăguț, V., *Arta românească*, București, Ed. Meridiane, 1982.
37. Drăguț, V., *Arta Brâncovenească*, București, Ed. Meridiane, 1971
38. Economu, C., *Alba Iulia. Itinerar turistic*, Alba Iulia, 1939.
39. Entz, G., *A gyulafehérvári székesegyház*, Budapesta, 1958.
40. Entz, G., *Erdelyi építészet a 11-13. Században*, Cluj-Napoca, 1994.
41. Fabini, Hermann, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, I-II, Sibiu, Ed. Monumenta, 1998.
42. Fagiolo, Maurizio, *Le Bernin*, Milan, Scala, 2003
43. Fehervari, M., *Călăuza orașului Alba Iulia și a județului Alba*, Alba Iulia, 1934.
44. Fleșer, Gheorghe, *O istorie urbană ilustrată*, Ghimbav, Ed. Haco Internațional, 2008.
45. Florea, Vasile, Szekely, Gheorghe, *Dicționar de artă universală*, București, Chișinău, Ed. Litera Internațional, 2002

46. Frontisi, Claude, *Istoria vizuală a artei*, București, Ed. RAO, 2003
47. Garas, K., *Magyarországi festészet a XVIII. Században*, Budapest, Académiai Kiadó, 1995.
48. Ghiorghiu, T., Octavian, *Arhitectura medievală de apărare din România*, București, Ed. Tehnică 1985.
49. Gibson, Clare, *Semne și Simboluri*, Oradea, Ed. Aquila, 1993
50. Goronea, Toma, *Fortificația Bastionară de tip Vauban de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2007.
51. Gorun, Gheorghe, *The instauration of Austrian domination in Transylvania. A case of European Integration*, în vol. Laura Stanciu, Cosmin Popa Gorjanu (ed.), *Transylvania in the Eighteenth Century. Aspects of Regional Identity*, Cluj- Napoca, Mega Publishing House, 2013.
52. Grimarel de, *Fonctions des généraux on l'art de conduire une Armé et Architecture Militaire*, Haga, 1710.
53. Hempel, E., *Baroque Art and Architecture in Central Europe*, Londra, 1965.
54. Hitchins, K., *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1987.
55. Hollingsworth, Mary, *Arta în istoria umanității*, București, Ed. RAO, 2004
56. Ionescu, Gr., *Istoria arhitecturii în România*, II, București, Ed. Academiei, 1965.
57. Ionescu, Gr., *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, Ed. Academiei, 1982.
58. Iorga, N., *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I-II, Vălenii de Munte, 1908-1909.
59. Iorga, N., *Istoria românilor*, VI, București, 1938.
60. Iorga, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, I-II, București, 1979.
61. Izzo, Johann Baptist, *Elementa Architeturae Militaris*, Vindobona,

- 1765.
62. Josan, N., *Muzeul Unirii Alba Iulia*, București, 1985.
  63. Klima, H., *Guvernatorii Transilvaniei (1774-1867)*, Sibiu, 1943.
  64. Kovari, L., *Erdelyi epiteszeti emlekei*, Cluj, 1866.
  65. Köpeczi, Béla, Várkonyi, Ágnes R., *II. Francis Rákóczi*, Budapest, Editura Gondolat, 2004.
  66. Kutschera, R., *Guvernatorii Transilvaniei (1691-1774)*, Sibiu, 1943.
  67. Lorini, B., *Della Fortificazione*, Venezia, 1596.
  68. Lupaș, M., *Mitropolitul Sava Brancovici*, Cluj, 1939.
  69. Lupicini, Antonio, *Della architettura militare*, Firenze, 1582.
  70. Maggiorotti, L. A., *Architetti e architetture militari*, Roma, 1936.
  71. Maior, P., *Istoria bisericii românilor*, I, București, Ed. Viitorul Românesc, 1995.
  72. Martin, John Rupert, *Barocul*, București, Ed. Meridiane, 1982.
  73. Mocean, Ioan și Cenar, Ioan, *Județele patriei Alba*, București, Editura Sport-Turism, 1980.
  74. Moisescu, C., *Arhitectura românească veche*, E București, d. Meridiane, 2001.
  75. Matsche, Franz, *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI: Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des „Kaiserstils“*, Berlin, New York, 1981.
  76. Mitru, Alexandru, *Legendele Olimpului*, București, Ed. Biblioteca Pentru Toți, 1983.
  77. Mrazek, Wilhelm, *Ikonologie der barocken Denckmalerei*, Viena, 1953.
  78. Nagy, B. M., *Reneszánsz és Barokk Erdélyben*, București, Ed. Kriterion, 1970.
  79. Nagy, B. M., *Várak, Kastélyoc, udvarházak, ahogy, a regiek láttak*, București, Ed. Kriterion, 1973.

80. Nagy, B. M, *Stilusok, művek, mesterek*, București, Ed. Kriterion, 1977.
81. Nicolescu, C., *Case conace, și palate vechi românești*, București, Ed. Meridiane, 1979.
82. Niedermaier, P., *Siebenbürgische Städte*, București, Ed. Kriterion, 1979.
83. Oppenheimer, Wolfgang, *Prinz Eugen von Savoyen: Feldherr und Baumeister*, Wien, Amatheea Verlag, 2010.
84. Oprescu, George, *Manual de istorie a artei barocului*, București, Ed. Meridiane, 1985.
85. Oprescu, George, *Manual de istoria artei, Secolul al XVIII-lea*, București, Ed. Meridiane, 1985
86. Opreș, I., *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, Ed. Meridiane, 1986.
87. Opreș, I., *Protejarea mărturiilor cultural-artistice din Transilvania și Banat după Marea Unire*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988.
88. Outram, Dorinda, *Panorama Iluminismului*, cu 387 ilustrații, 153 color. Traducere Simona Ceaușu, București, Editura All, 2008.
89. Pagan, Blaise François, *Traité de Fortifications*, Paris, 1645.
90. Papacostea Ș., *Oltenia sub stăpânirea austriacă (1718-1739)*, București, Ed. Academiei, 1971.
91. Pascu, Șt., *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1968.
92. Pascu, Ștefan, Marica, Viorica; Țoca, Mircea, Wagner, Rudolf, *1850 Clujul Istoric – Artistic*, Cluj-Napoca, Ed. I.P. 1974.
93. Pascu, Șt., *Voievadatul Transilvaniei*, I-III, Cluj-Napoca, 1971-1986.
94. Petrov, V. Gh., *Vechea Mitropolie a Bălgradului*, Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2002.

95. Piombanti, Giuseppe, *Guida storica ed artistica della città e dei dintorni di Livorno*, Livorno, Forni, 1903.
96. Popescu, M., *Orașe și cetăți din Transilvania*, București, Ed. Casa Școalelor, 1943.
97. Pop, V., *Armenopolis oraș baroc*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.
98. Porumb, M., *Pictura românească din Transilvania*, I, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981.
99. Porumb, M., *Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII-XVIII*, București, Ed. Academiei Române, 1998.
100. Porumb, Marius, *Un veac de pictură românească în Transilvania, secolul XVIII*, București, Editura Meridiane, 2003.
101. Pteancu, Alexandru C. et alii, *Minerva Enciclopedia Română cu peste 1000 clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice*, Cluj, Ed. Comitetului de Redacție al Enciclopediei Române, 1929.
102. Prodan, David, *Răscoala lui Horea*, vol. I-II, București, 1979.
103. Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984.
104. Rieger, Christiani, *Universae Architecturae Militaris*, Vindobona, 1758.
105. Rolf, Walter, *Wirtschaftsgeschichte. Vom Merkantilismus bis zur Gegenwart*, 4. Aufl., Böhlau Verlag Köln Weimar Wien, 2003.
106. Rusu, A. A., Pascu Hurezan, G., *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999.
107. Sabău, N., *Sculptura barocă în România*, București, Ed. Meridiane, 1992.

108. Sabău, N., *Maeștrii italieni mell'architettura religiosa Barocca della Transilvania/Maeștrii italieni în arhitectura religioasă barocă din Transilvania*, București, Ed. Arabat, 2001.
109. Sabău, N., *Metamorfoze ale barocului transilvănean, vol. I, Sculptura*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002.
110. Sabău, N., *Metamorfoze ale barocului transilvănean, vol. II, Pictura*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2005.
111. Sauveur, Joseph, *Le Grand Dictionnaire Historique ou le Mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Tom 7, Paris, 1748.
112. Sebésyten, Gh., Sebésyten, V., *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, București, 1963.
113. Szekfű Gyula, *Magyar történet IV.* (Istoria ungară, vol. IV) Budapest, 1943.
114. Sheperd, Rupert și Rowena, *1000 de simboluri. Semnificația formelor în artă și mitologie*, Oradea, Ed. Aquila, 1993.
115. Șincai, Gh., *Opere, Hronica românilor*; III, București, Ed. Științifică 1969.
116. Tapie, Victor-Lucien, *Barocul*, București, Ed. Științifică, 1969.
117. Tatai-Baltă, C., *Interferențe cultural-artistice europene*, Blaj, Ed. Astra, 2003.
118. Tatai-Baltă, C., *Gravuri în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, Editura Eventus, 1995.
119. Tatai-Baltă, C., *Pagini de artă românească*, Blaj, 1998.
120. Tatai-Baltă, C., *Ipostaze cultural artistice*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2007.
121. Tatai-Baltă, C., *Caleidoscop artistic*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2013.

122. Tatai-Baltă, Cornel, Fărcaș Ioan, *Iconostasul catedralei greco-catolice „Sfânta Treime” din Blaj (sec. XVIII)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2011.
123. Tatay, Anca Elisabeta, *Xilogravura de la Sibiu (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2007.
124. Tatay, Anca Elisabeta, *Tradiție și inovație în tehnica și arta ilustrației cărții românești tipărite la Buda (1780 – 1830)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2010.
125. Tatay, Anca Elisabeta, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780 – 1830)*, Cluj Napoca, Ed. Mega, 2011.
126. Tautscher, Anton, *Wirtschaftsgeschichte Österreichs*, Berlin, Duncker&Humblot, 1974.
127. Tietze-Conrat, E., *Österreichische Barockplastik*, Ed. Kunstverlag Anton Schroll & CO GM/BH Wien, 1920.
128. Toman Rolf, *Baroque, Architecture, Sculpture, Painting*, Köln, Konemann, 1998.
129. Tóth I., Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697–1792*, traducere de Maria Someșan, București, Editura Pythagora, 2001.
130. Tremmel, Franz, *Wirtschafts - und Sozialgeschichte Österreichs. Von den Anfängen bis 1955*, Wien, Franz Deuticke 1969.
131. Țoca, M., *Clujul baroc*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1983.
132. Tudor, Dumitru, *Enciclopedia civilizației romane*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
133. Vasari, Giorgio, pictor și arhitect din Arezzo, *Viețile celor mai de seamă pictori, sculptori și arhitecți*, vol. I, București, Ed. Meridiane, 1962.

134. Vauban, Pretre (Sebastien) Seigneur de, *Traité de l'attaque et de la défense des places*, Haga, 1737.
135. Vauban, Pretre (Sebastien) Seigneur de, *Mémoire pour servir d'instruction dans la conduite de sièges et dans la défense des places*, Leiden, 1740.
136. Văetiși, Atanasia, *Arta brâncovenească*, București, Ed. Noi Media Print, 2006.
137. Vătășianu, V., *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, Ed. Academiei, 1959.
138. Vătășianu, V., *Arta în Transilvania de la începutul secolului al XVII-lea până în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Istoria artelor plastice în România*, II, București, 1970, p. 173-196.
139. Vătășianu, V., *Istoria artei europene. Arta din perioada Renașterii*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000.
140. Velescu, O., *Cetăți țărănești din Transilvania*, Ed. Meridiane, București, 1964.
141. Veress, A., *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I-VIII, București, 1929.
142. Villari, R., *Omul Baroc*, Iași, Ed. Polirom, 2000.
143. Zölner, Erich, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, București, Ed. Enciclopedică, 1977.
144. Academia Română, Institutul de de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1988.
145. *** *Călători străini despre Țările Române*, IX, București, Ed. Academiei Române, 1997.
146. *** *Documente privind Istoria României*, C – Transilvania, București, Ed. Academiei, 1951-1955.
147. *** *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București,

- Ed. Meridiane, 1970.
148. *** *Istoria României*, II-III, București, Ed. Academiei, 1964.
149. *** *Istoria românilor*, VI, București, Ed. Enciclopedică, 2002.
150. *** *Studii de istorie a artei*, sub redacția lui Mircea Țoca, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1982.
151. Wandruszka, Adam, Urbanitsch, Peter, (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Bd. I., *Die wirtschaftliche Entwicklung*, Hrsg. von Alois Brusatti, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1973.
152. Wolff, Larry, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*. Traducere din engleză de Bianca Rizzoli, București, Humanitas, 2000.

Bibliografie specială, în periodice:

1. Anghel, Gh., „Biserica din Maieri și Mitropolia lui Mihai Viteazul”, în *Studii și articole de istorie*, IX, 1976, p. 233-234.
2. Anghel, Gh., „Considerații generale privind tipologia cetăților medievale din România din secolul al XIII-lea până la începutul secolului al XVI-lea”, în *Apulum*, 19, 1981, p. 151-162.
3. Anghel, Gh., „Despre fortificația bastionară din secolul al XVIII-lea de la Alba Iulia”, în *Apulum*, 23, 1986, p. 245 – 248.
4. Anghel, Gh., Goronea, T., „Primul proiect al fortificației bastionare din Alba Iulia întocmit de inginerul Giovanni Morando Visconti în anul 1714”, în *Apulum*, 36, 1999, p. 289-298.
5. Anghel, Gh., „Noi descoperiri arheologice în legătură cu așezarea feudală timpurie de la Alba Iulia”, în *Apulum*, 7/1, 1968, p. 469 – 483.
6. Anghel, Gh., „Vauban și fortificațiile bastionare din Transilvania și

- Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea”, în *Sargetia*, 27/1, 1998, p. 555-559.
7. Balogh, J., „Olasz tervrajzok és hazai későrenaissance épületeiké”, în *Magyarországi Reneszánsz és Barokk*, Budapesta, 1975.
  8. Barițiu, G., „Apulum, Alba Iulia, Belgrad în Transilvania”, în *Analele Academiei Române. Memorii și notițe*, seria II, tom VIII, secția II-, București, 1887.
  9. Borbely A., „Erdélyi városok Kepeskonyve 1737-bol”, în *Erdelyi Muzeum*, XLVIII, 1943, fasc. 2.
  10. Decei, A., „Giovanandrea Gromo, Compendio di tutto il regno posseduto dal Re Giovanni Transilvano ed di tutte le cose notabili d'esso Regno, (sec. XVII)”, în *Apulum*, 2, 1943 - 1945, p. 140-214.
  11. Dragomir, S., „Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba Iulia”, în *Analele Academiei Române*, seria Istorie, III, tom XXI, București, 1939, p. 483 - 498.
  12. Gerö, L., „Die Entwicklung der europäischen Festungsbauten in XVI - XVII Jahrhundert”, în *Acta Technica*, 77, 1974.
  13. Goronea, Toma, Tatai-Baltă, Cornel, „Palatul Apor. Analiză istorico-arhitecturală”, în *Patrimoniul Apulense*, VII-VIII, 2008, p. 319-343.
  14. Höller, A., „Augusta Carolinae Virtutis Monumenta seu Aedificia a Carolo VI. Imp. Max. P(ater). P(atria). Per Orbem Austriacum Publico Bono posita”, în vol. Franz Matsche, *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI*, Berlin, New York, 1981.
  15. Hulea, E., Streitfeld, Th., „Stampe din secolul al XVIII-lea privitoare la orașele Alba Iulia și Sebeș”, în *Apulum*, 6, 1976, p. 663-673.
  16. Kovacs, A., Țoca, M., „Arhitecți italieni în Transilvania în cursul sec. Al XVI-lea și al XVII-lea”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 2/1973, p. 86-93.
  17. Kovacs, A., „Observatorul astronomic de la Batthyaneum - Alba Iulia”, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p. 29 - 46.

18. Kovacs, A., „Colegiul Academic de la Alba Iulia”, în *Ars Transsilvaniae*, IV, 1994, p. 35 - 47.
19. Marcu, D., „L'ensemble de la forteresse d'Alba Iulia. Das Ensemble der Festung Alba Iulia – Karlsburg”, în *Denkmaler in Rumänien*, ICOMOS – Deutschland, 1995, p. 23 - 29.
20. Mârza, I., „Augustin de Gerando despre Alba Iulia”, în *Apulum*, 8, 1970, p.197-214.
21. Moga, I., „Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, VII, 1936-1938, p. 86-105.
22. Moiescu, C., „Considerații asupra tipologiei monumentelor dispărute ale Mitropoliei Bălgradului”, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, tom 19, 1972, nr. 2, p. 101-116.
23. Popa, T., „Românii din județul Alba în veacurile XII – XV”, în *Apulum*, 2, 1943-1945, p. 102-139.
24. Rusu, M., „Castrul roman Apulum și Cetatea feudală Alba Iulia”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXII, Cluj-Napoca, 1979, p. 47 – 70.
25. Sabău, N., Fleșer, Gh., „Sculptura barocă a cetății din Alba Iulia”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj*, XXIII, 1980, p. 123-186.
26. Sabău, N., „Prolegomena la iconografia sculpturii baroce din Transilvania”, în *Studii de Istoria Artei*, Cluj-Napoca, 1982, p.176-215.
27. Sabău, N., „Alcuni maestri italiani nella Transilvania del Settecento”, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p. 5 - 28.
28. Sabău, N., „Două fântâni arteziene din perioada barocului din Transilvania”, în *Ars Transsilvaniae*, III, 1993, p. 121-125.
29. Șerban, I., „Un monument de arhitectură gotică din cetatea Alba Iulia: Biserica Bathori”, în *Apulum*, 15, 1977, p. 313-334.

30. Șerban, I., *Câteva considerații privind "casa episcopului românilor" din Alba Iulia (1581)*, în *Apulum*, 19, 1981, p.189-194.
31. Șerban, I., „Elemente de tradiție bizantină în arhitectura Bisericii ortodoxe Maieri II din Alba Iulia”, în *Studii de istoria artei*, Cluj-Napoca, 1982, p. 216 - 232.
32. Tatai - Baltă, Cornel, „Le baroque dans la gravure sur bois de Blaj”, în *Ars Transsilvanie*, II, 1992, p. 77 - 91.
33. Tatai - Baltă, Cornel, Mârza, Iacob, „Cărți cu ilustrații de Rubens în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia”, în *Revista muzeelor și monumentelor. Muzeu*, XXV, nr. 3, 1998, p.76 - 89.
34. Tatai-Baltă, Cornel, „Le baroque dans la gravure sur bois de Blaj”, în *Ars Transsilvaniae*, II, 1992, p. 77 -91
35. Ursuțiu, M., „Considerații privind registrele arhivelor familiale feudale din Transilvania”, în *Biblioteca și Cercetarea*, nr. 4, 1980, p. 261 – 277.
36. Vocolka, Karl, „Glanz und Untergang der Höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im Habsburgischen Vielvölkerstaat”, in *Österreichische Geschichte 1699-1815*, Hg. Von Herwig Wolfram, Wien, Ueberreuter, 2001, p. 323-387.

Articole Internet:

1. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea-Aradului>, accesată în 15 martie 2014.
2. <http://art-historia.blogspot.com/2010/11/timisoara-austriaca.html>, accesată în 18 martie 2014.
3. ro.wikipedia.org/wiki/Armata-romană, accesată în ianuarie 2014.
4. www.webdex.ro/online/dictionar/curbeta, accesată în 26 februarie 2014.
5. <http://www.prouerbe.ro/monumente/cetatea-aradului>, accesată în 26 februarie 2014.